

SJÖSTRIDSSKOLAN

PYO 360 Krigsvetenskap, självständigt arbete

<i>Författare</i> Flkd Richard Hedström	<i>Program</i> YOP 06-09
<i>Handledare</i> Kk Magnus Jansson	<i>Beteckning</i>

Etik, moral och myndighetsutövande

Sammanfattning

Militär och polis har vid en hastig överblick en gemensam nämnare, nämligen legal våldsanvändning som en väg att lösa sina respektive uppgifter. Vad ställer detta för krav i fråga om etik och moral på respektive yrkesgrupp? Finns det fler likheter och vad finns det för skillnader, ur ett etiskt och moraliskt perspektiv? Syftet med denna uppsats är att identifiera vilka likheter och skillnader i krav på etik och moral det finns mellan officerare och poliser. Detta sker genom att beskriva vilka krav som ställs på en officer för att sedan beskriva vilka krav som ställs på en polis. Därefter sker en jämförelse och en analys i syfte att tydliggöra de likheter och skillnader som identifierats.

Uppsatsen visar att likheter förekommer i fråga om krav på att behålla sin etik i perioder då den inte sätts på prov och efter långa tider av passivitet i verksamheten. Likheter har även identifierats i respektive myndighets värdegrund då dessa ställer tydliga krav på sina anställda i fråga om människosyn och normer. Skillnaderna som har identifierats handlar bland annat om agerandet innan vapen användning. En officer har i uppgift att leda underställda i strid och blir tagen i anspråk när inga andra metoder har fungerat. En polis däremot, förväntas kunna ta till mindre våldsamma metoder för att lösa sin uppgift, innan han använder sitt vapen. Detta ställer högre krav på en polis. Ytterligare en skillnad som identifierats är förhållandet mellan befäl och underställd personal. Resultatet i detta fall visar att det ställs högre krav på en officer då dennes underställda har en lägre ålder, kortare utbildning och mindre livserfarenhet än polisbefällets underställda.

Nyckelord: Etik och moral, officer, polis, krav, likheter, skillnader.

Abstract

A quick overview tells us that legal use of force is the lowest common denominator between military officers and police officers. Which demands does this legal use of force make on the two categories, in terms of ethics and moral? Are there more similarities and what differences in an ethical perspective are there? The purpose of this essay is to identify the similarities and differences between military officers and police officers in terms of demands in an ethical and moral perspective. This is made by describing the demands on a military officer followed by a description of the demands on a police officer. Thereafter, a comparison and an analysis is made in purpose to clarify the similarities and differences which have been identified.

The essay shows that similarities occur in question of keeping your ethics in times when it is not tested and after long periods of passivity in the daily activities. Similarities have also been identified in each authority's declaration of values. The declarations of values are making demands in terms of human value and norms. The differences that have been identified are mainly about the behavior before use of violence. A police officer is expected to use other methods, in order to solve his assignment, before he uses his weapon. A military officer, on the other hand, is trained to lead subordinates in combat and is assigned when all other methods has failed. The demands on a police officer are therefore considered higher, in that very case. Another difference that has been identified is the relation between the commander and his subordinates. The result in this case shows that the demands on a military officer are higher due to the subordinates' younger age, shorter training and lesser life experience, compared to the police officers subordinates.

Key words: Ethics and moral, military officer, police officer, similarities, differences.

1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund, syfte och problemformulering	6
1.2 Frågeställning	8
1.3 Analys av frågeställning	9
1.4 Tidigare forskning	9
1.5 Avgränsningar	10
1.6 Centrala begrepp	11
1.7 Material	12
1.8 Metod	13
1.9 Disposition	14
2 ETIK OCH MORAL – ETT KRITISKT RESONEMANG	16
2.1 <i>Vilka krav ställs på en officer i fråga om etik och moral?</i>	16
2.1.1 Fredsetik och krigsetik – en omöjlig ekvation?	17
2.1.2 Etik, moral och utbildning	20
2.1.3 Auktoriteter	22
2.1.4 Internationella insatser – Caglavica 2004	24
2.1.5 Rättsskipning	26
2.1.6 Våldsanvändning	27
2.1.7 Försvarsmaktens värdegrundsarbete	27
2.1.8 Sammanfattning	30
2.2 <i>Vilka krav ställs på en polis i fråga om etik och moral?</i>	31
2.2.1 Polisens roll i samhället	31
2.2.2 Polisens ”motståndare”?	33
2.2.3 Konsekvensbestämning	35
2.2.4 Målstyrning och omväxlande intensitet i polisarbetet	38
2.2.5 Våldsanvändning	39
2.2.6 Polisens värdegrundsarbete	40
2.2.7 Sammanfattning	42
3 ANALYS	44
3.1 <i>Vilka likheter och skillnader i krav på etik och moral finns mellan officerare och poliser?</i>	44
3.1.1 Likheter	45
3.1.2 Skillnader	47
4 AVSLUTNING	52
4.1 Slutsatser	52
4.2 Avslutande reflektioner och förslag till fortsatt forskning	54
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	57

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund, syfte och problemformulering

Olika yrkesgrupper är i behov av att ta ställning till ett särskilt perspektiv rörande etik och moral, allt beroende på yrkets karaktär och vad yrkets arbetsuppgifter innebär. De flesta yrken är med andra ord mer eller mindre i behov av att ha en väl genomtänkt etik för att kunna utöva sin profession på ett ändamålsenligt sätt gentemot sin egen yrkesgrupp, kunder, uppdragsgivare eller andra inblandade parter. En specifik yrkeskategori har en *yrkesetik* som varierar beroende på yrkets karaktär och typ. Detta är nödvändigt för att upprätta eller behålla det förtroende som byggs upp mellan ovan nämnda parter. Vikten av att ha en yrkesetik varierar beroende på yrkets uppgifter. För en snickare kan etik handla om hur betalningen av utfört arbete sker, svart eller vitt? För en läkare kan etik handla om hur en sjuk människa behandlas eller hur denne prioriterar vård. För en officer kan etik handla om ansvar över liv och egendom, att skjuta varningseld eller verkanseld, det vill säga förmågan att ta ställning till livsavgörande beslut i situationer då tidsbrist råder.¹ En polis ställs inför liknande situationer i fråga om våldsanvändning, dock inte i en kontext som på samma sätt kan beskrivas som en stridssituation. Det finns även andra dimensioner i etiken som rör båda yrkesgrupperna; ledarskap, utbildning, relationen mellan befäl och underställda och förhållningssätt till utomstående/civila personer, för att nämna några exempel. Dessa gemensamma nämnare ställer krav i fråga om etik och moral på både officerare och poliser.

Arbetslivet kännetecknas i dag ”...av krav på ständig förändring, ideliga uppbrott, utveckling av ny kunskap, organisatorisk flexibilitet m.m.”² Detta innebär svårigheter för en chef att leda en organisation eftersom den kännetecknas av instabilitet. Behovet av en gemensam värdegrund eller etisk grundsyn måste då sjasättas i syfte att skänka stabilitet till organisationen.³ Försvarsmakten och Polismyndigheten har båda en värdegrund. Värdegrunderna har utvecklats på olika sätt och under olika tidpunkter. Påverkar detta de två yrkesgrupperna på

¹ Eriksson, Lennart (Övlt) *Officersetik – ett diskussionsunderlag och en vägledning* (Stockholm: Försvarsmakten, 1993) sid 5

² Ur utbildningsunderlag *UGL 2008*, Försvarshögskolan. Det refereras i sin tur till Trollestad, C (2000) *Etik och organisationskulturer; att skapa en gemensam värdegrund* (Stockholm: Svenska förlaget) sid 6

³ *Ibid*, sid 6

olika sätt, och vad säger respektive värdegrund om kraven i fråga om etik och moral? Vilka faktorer gör att etikdiskussionen och en väl etablerad etik är av stor betydelse inom officersyrket? Skiljer sig polisens etikdiskussion från detta eller är likheterna stora?

Syftet med denna uppsats är att skapa en djupare förståelse för vilka krav som ställs på en officer och en polis i fråga om etik och moral. Vidare syftar uppsatsen till att utröna vilka likheter och skillnader det finns mellan de två yrkesgrupperna, i fråga om krav på etik och moral. Varför är denna jämförelse intressant? Båda yrkesgrupperna har vid första anblick en gemensam nämnare, nämligen att båda yrkesgrupperna har rätten att utöva legalt våld, en rätt som ställer särskilda krav i fråga om etik och moral. Det torde dock finnas fler likheter och andra etiska dimensioner där kraven på respektive yrkesgrupp skiljer sig. Detta resonemang resulterar i frågeställningen som följer nedan.

1.2 Frågeställning

1. Vilka *likheter* i krav på etik och moral finns mellan officerare och poliser?
2. Vilka *skillnader* i krav på etik och moral finns mellan officerare och poliser?

1.3 Analys av frågeställning

Vilka element behöver denna uppsats bestå av för att ge möjlighet att svara på frågeställningen? Det finns ett behov av att undersöka och beskriva den litteratur som rör etik och moral och som är utgiven av Försvarmakten. Vad säger litteraturen om kraven på en officer? Kan Försvarmaktens värdegrund kopplas till frågeställningen och vilka svar kan den ge? Samma sak behöver göras angående kraven på en polis. Polisen har också en värdegrund, kan den kopplas till kraven på en polis?

1.4 Tidigare forskning

Två böcker som kan beskrivas som ”grundböcker” i etik kommer att behandlas i uppsatsen. Dessa är Lennart Koskinens *Vad är etik, handbok i etik* (Prisma, 1993/1995) och Göran Collstes *Inledning till etiken* (Studentlitteratur, 1996). Böckerna teoretiserar ämnet etik och moral och ger därför stöd till det materialet

som inte kan anses som forskningskällor, bland annat *Officersetik* av överstelöjtnant Lennart Eriksson (se 1.7 Material). Dessa böckers förekomst i uppsatsen motiveras också med att kunna söka stöd och argument genom etikdokument som inte är utgivna av Försvarsmakten eller Polismyndigheten.

För att analysera och beskriva polisetik har boken *Perspektiv på polisetik* (Studentlitteratur, 2001) använts. Den är författad av Maria Knutsson och Rolf Granér. I förordet läses följande: ”Man kan föreställa sig att det ställs särskilda krav på anställda som är direkt involverade i myndighetsutövning och användning av tvång (t.ex. polis och militär)...”⁴ Boken har ett tydligt syfte i att beskriva en etikdiskussion kring polisycket och har av den anledningen medtagits i denna uppsats. Tilläggas ska att det har varit svårt att hitta böcker som behandlar svensk polisetik och därför har Knutssons och Granérs bok använts i stora delar av del 2.2. Problematiken med att endast ha tillgång till en huvudkälla i denna del är iakttagen och kräver att skribenten noggrant granskar och behåller ett kritiskt förhållningssätt till den under arbetets gång.

I *Caglavica 17 mars 2004* (FHS, 2007) av Ebbe Blomgren redovisas händelserna i just Caglavica där svensk trupp deltog i förhindrandet av ett våldsamt upplopp. Blomgren diskuterar bland annat etik vid internationella insatser. Anledningen att den behandlas i denna uppsats är för att beskriva de etiska dilemman som en officer i utlandstjänst kan ställas inför.

1.5 Avgränsningar

De yrken som kommer behandlas är officersyrket och polisycket. Avgränsning i tid sker i form av att den etiklitteratur som behandlas är utgiven tidigast 1993 och fortfarande används i dagens etikutbildning. Det kommer med andra ord inte förekomma någon historisk tillbakablick på hur kraven har varit. Syftet är att beskriva kraven på etik och moral som ställs på officerare och poliser idag.

I uppsatsen kommer kraven på officerare i den svenska försvarsmakten och kraven på poliser i den svenska polismyndigheten att behandlas, ur ett etiskt och moraliskt perspektiv.

⁴ Knutsson, Maria & Granér, Rolf *Perspektiv på polisetik* (Lund: Studentlitteratur, 2001) sid 7

1.6 Centrala begrepp

Orden etik och moral används flitigt i olika sammanhang. För att undvika missförstånd skall i detta stycke orden förklaras, dock inte definieras, i syfte att ge läsaren en bild av vad som i denna uppsats menas med orden etik och moral.

Ordet etik är sprunget ur det grekiska språket och betyder ”studiet av moraliska fenomen”⁵. Moral i sin tur är en människas sätt att handla utefter dennes etik. Det kan också beskrivas som att etiken är en persons reflektioner och tankar rörande moralen. I *Vägar till svensk officersetik* sägs att ”... moralen visar sig i [en persons] sätt att leva upp till sin etik.”⁶

Uttryck som vidare kan kopplas samman med etik och moral är normer och värderingar. Normer skiljer på vad som är rätt och vad som är fel medan värderingar skiljer på gott och på ont.⁷ Normer och värderingar kan vara skrivna eller oskrivna beroende på vilken kontext vi sätter dem i.⁸ Lennart Eriksson beskriver i *Officersetik* tio Guds bud som västerlandets mest kända normsamling.⁹

Sammanfattningsvis så menas med *etik* i detta sammanhang det tankesätt eller attityd vi har, eller bör ha, gentemot andra människor eller en företeelse. Med *moral* menas i sin tur hur vi i praktiken utövar vår etik gentemot andra människor eller en företeelse.

Värdegrund är ett begrepp som kommer att nämnas i uppsatsen. Värdegrunden är respektive myndighets utgångspunkt för den myndighetskultur som skall råda och vilka normer i fråga om humanistiska värderingar, etik och moral som skall gälla.¹⁰

1.7 Material

De av Försvarsmakten utgivna dokument som kommer behandlas i denna uppsats är *Officersetik* samt *Vägar till svensk officersetik*. Dessa kan ifrågasättas eftersom de är utgivna 1993 respektive 1999. Dock anses de adekvata i detta sammanhang då de fortfarande används i undervisning vid officersutbildningen. Dessa kan dock ej anses som forskningskällor utan är underlag för diskussion i ämnet etik och

⁵ Eriksson, *Officersetik – ett diskussionsunderlag och en vägledning*, 1993 sid 9

⁶ Lundberg, Anders mfl *Vägar till svensk officersetik* (Stockholm: Försvarshögskolan, 1997) sid 12

⁷ Eriksson, 1993 sid 11

⁸ Ibid, sid 11

⁹ Ibid, sid 11

¹⁰ Strategiskt styrdokument för Försvarsmakten, HKV beteckning 09 100:72343, 2008-06-18, bilaga 1 sid 3

moral inom officersutbildningen och officerskåren. Detta talar för att de i uppsatsens sammanhang är relevanta.

Försvarmaktens värdegrund redovisas i *Styrdokument för Försvarmakten* (HKV beteckning 09 100: 72343) och behandlas i denna uppsats i syfte att beskriva Försvarmaktens värdegrund och vilka krav denna ställer på en officer. Polismyndighetens värdegrund kommer också att redovisas i syfte att jämföra denna med Försvarmaktens värdegrund.

Utöver detta tillkommer en utredning; *Ett reformerat skolsystem för Försvarmakten* (SOU 2003:43) som behandlar utformningen av Försvarmaktens skolsystem. Denna lyfter bland annat frågan om etik och moral hos individen som antas till officersutbildningen och har därför ansetts som lämplig att behandla i denna uppsats.

1.8 Metod

Syftet med uppsatsen är att finna skillnader och likheter i krav på etik och moral mellan två yrkesgrupper. För att uppnå detta kommer en kvalitativ textanalys att användas för att angripa den litteratur som behandlas. Denna metod syftar till att försöka förstå någonting på djupet utifrån det material som valts.¹¹ Med en kvalitativ textanalys kan skribenten själv välja bland det material han förfogar över och därefter bestämma innehållets och analysens komplexitet. Syftet att i denna uppsats använda en kvalitativ textanalys är att, utifrån de etikdokument och övrig litteratur som behandlas, kunna beskriva det väsentliga innehållet i dessa.

I analysen kommer en jämförelse ske för att kunna svara på frågeställningen. Metoden för att komma fram till ett svar på frågeställningen kommer att vara av en induktiv karaktär som syftar till att komma fram till allmänna och generella svar utifrån den empiri som föregås av analysen. På så sätt tillåts ett bredare underlag ligga till grund för analysen då yrkena som behandlas inte har samma uppgifter och uppdrag och därmed inte kan jämföras rakt av.

¹¹ Rydén, Birgitta *Om konsten att tänka, granska och skriva på ett vetenskapligt sätt* (Kompendium tilldelat YOP studerande inför detta självständiga arbete, HT 2008) (Stockholm: Försvarshögskolan, okänt utgivningsår)

1.9 Disposition

I kapitel två kommer kraven i fråga om etik och moral som ställs på en officer att beskrivas, detta för att placera läsaren i rätt kontext. Därefter, i den andra delen av kapitlet, kommer samma beskrivning ske fast utifrån de krav som ställs på en polis i fråga om etik och moral. Dessa två delar kommer inte att vara identiska i fråga om rubriksättning och innehåll i styckena. Detta beror på och motiveras med att de två yrkesgrupperna har olika uppgifter, men framför allt att etikdiskussionen i den litteratur som behandlar yrkena ser olika ut och är utformade på olika sätt. Syftet med att beskriva de två yrkena är, som tidigare sagts, att utröna vilka krav som ställs i fråga om etik och moral på respektive yrkesgrupp.

I analysen kommer en jämförelse ske mellan de två yrkesgrupperna. Där kommer de likheter och skillnader som identifierats att redovisas, detta i syfte att besvara frågeställningen. I det avslutande kapitlet kommer slutsatser och avslutande reflektioner att redovisas. I slutsatserna diskuteras resultatet och anledningen till varför likheterna och skillnaderna finns. I reflektionerna kommer svagheter med uppsatsen att presenteras tillsammans med förslag till fortsatt forskning.

2 ETIK OCH MORAL – ETT KRITISKT RESONEMANG

2.1 *Vilka krav ställs på en officer i fråga om etik och moral?*

I följande stycken skall de krav som ställs på en officer i fråga om etik och moral utrönas. Detta, tillsammans med den senare delen som behandlar polisen, kommer att ligga till grund för analysen där frågeställningen skall besvaras.

2.1.1 Fredsetik och krigsetik – en omöjlig ekvation?

Krig och fred är två vitt skilda situationer. De är varandras motpoler. I fred tränar och övar officerare för krig eller andra uppdrag såsom internationell tjänstgöring. I dagens utbildning tränas det alltså inte bara för krig utan också för insatser som befinner sig i andra delar av konfliktskalan. Detta spektrum av situationer där svensk militär förväntas kunna verka i ställer olika krav beroende på situationen som råder. I en fredsoperation kan verksamhetens fokus vara att deeskalera hotfulla händelser, till exempel Caglavica 2004. I ett försvarskrig kan framgångsfaktorn vara offensivt handlande då syftet är att slå fienden. Försvarsmakten förväntas alltså kunna lösa stridsuppgifter i försvarssyfte ena dagen och fredbevarande uppdrag andra dagen, *både och*, en inriktning som Sverige är långt ifrån ensamma om.

Detta gör att etikarbetet också måste ”takta” med de förändrade uppgifterna för Försvarsmakten. Etiken skall dock inte förändras med uppgifterna som skall lösas, den skall bestå oavsett vilken situation som uppdraget innebär.¹² Eriksson menar i *Officersetik* att moralen kräver konsekvens då den präglar och bygger en människas personlighet. Vidare beskriver han en ”fredsetik” som något bra om den visar sig fungera i även utmanande och svåra situationer. ”Fredsetiken” är dock inte till någon användning om den visar sig bryta mot en officers grundläggande värderingar i situationer där den testas.¹³ Detta kan tyckas vara en enkel och kanske intetsägande förklaring men ändå viktig att påtala då resultatet av en icke fungerande ”fredsetik” kan bli en moralisk konflikt. Den moraliska

¹² Eriksson, *Officersetik – ett diskussionsunderlag och en vägledning*, 1993 sid 15

¹³ Ibid, sid 15

konflikten i det här fallet kan resultera i en krigsneuros och tveksamt handlande i situationer som inte tillåter detta.¹⁴

Det är ... under vardagslivets ständiga skiften vi bygger upp den värdebas och de normer som utgör en grund för hög handlingsberedskap och förmågan att ta ansvar även i svåra situationer.¹⁵

Om vi vänder på resonemanget, skulle en officer verkligen hålla sig till samma moraliska och etiska grundsyn i en situation där han kämpar i ett försvarskrig på ”hemmaplan” som han förväntas hålla sig till i en mission utomlands? Minskar inte kraven på en officer i avseendet etik och moral då han slåss för nationens överlevnad, medborgarnas frihet och sitt eget liv? Skillnaden kan ligga i hur olika omoraliska handlingar uppmärksammas och i vilken kontext de förekommer. En omoralisk handling under en FN-sanktionerad mission kan tyckas vara oetiskt eller omoraliskt i sig, i och med det fredsbevarande syftet som sådana missioner kan ha. I en sådan kontext finns en opinion som ifrågasätter ett deltagande i en mission som är belägen långt hemifrån, en omoralisk handling skulle vara som att ”hälla tändvätska på elden”. Samma opinion skulle med stor sannolikhet inte existera då kriget utspelar sig på ”hemmaplan”. Detta betyder att en omoralisk handling kanske skulle *accepteras* i den ovan nämnda situationen, dock finns alltid *kraven* på officeren kvar.

Att skilja på etik i krig och etik i fred bör dock inte göras med hänsyn till det konsekventa handlandet som efterlyses i Erikssons *Officersetik*.¹⁶ Officeren riskerar på ett personligt plan att ”måla in sig i ett hörn” om han med jämna mellanrum byter sin etiska och moraliska grundsyn. Detta kan påverka hans eget agerande och handlande i krävande situationer och även den trupp han leder. Det är således inte bara för att undvika stora rubriker eller en arg opinion som en officer behöver söka konsekvens i sitt handlande i krävande situationer, utan också för sin egen skull. För att koppla detta till frågeställningen kan sägas att det inte bara uppstår krav uppifrån, såsom organisationens krav, utan också krav från

¹⁴ Eriksson, *Officersetik – ett diskussionsunderlag och en vägledning*, 1993 sid 15

¹⁵ Ibid, sid 15

¹⁶ Ibid, sid 16

individ (officeren) i sig. Att kravet på konsekvens kommer från individen själv kanske är viktigare än att det kommer från organisationen?

2.1.2 Etik, moral och utbildning

Anledningen till att det utbildas officerare i Sverige är för att de i väpnad strid, under fred, kris och krig, skall kunna verka som ledare och chefer. Verksamheten kan bedrivas under olika typer av förhållanden, ibland extrema. I det yttersta kan det handla om att bruka våld mot en annan människa. En officer har under rätt omständigheter möjligheten att använda sig av legalt våld i syfte att uppfylla de mål som ställts.¹⁷ Detta skiljer officersyrket från många andra yrken. Detta ställer också krav på den person som antas till officersutbildningen. Det konstateras i Skolreformutredningen att på grund av dessa krav måste vissa kompetenser ges den studerande under utbildningen. Vidare förklaras det att det också ställs krav på personliga anlag som inte går att lära in men som kan övas upp. Ett exempel på detta är de speciella kraven på ett etiskt och moraliskt förhållningssätt.¹⁸ Varför då? En officer är, vare sig han vill eller inte, en förebild då han normalt har underställd personal som han skall leda. Låt vara osagt om officeren är en god eller dålig förebild. Den komplexa och osäkra miljö som en officer och dennes underställda många gånger verkar i kan påverka honom psykiskt, fysiskt, etiskt och moraliskt. Att då inte ha en väl genomtänkt och accepterad etik kan påverka resultatet för den uppgift som skall lösas i svåra miljöer och under svåra omständigheter. Syftet med en gemensam värdegrund är att skänka trygghet och balans i och med de värderingar som värdegrunden skall deklarerar. Detta ställer även krav på dem som är omfattade av värdegrunden, i vårt fall officeren. Med en värdegrund vill en organisation ge personalen, både chefer och underställda, en *moralisk kompetens* vilket uppnås genom att personalen "... på ett moget och medvetet sätt 'bottnar' i sig själva som personer."¹⁹ Statsmakterna kräver av Försvarsmakten att den utvecklas i takt med övriga samhället i avseendet etiskt och moraliskt förhållningssätt.²⁰

¹⁷ SOU 2003:43, *Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten, Betänkande av Skolreformutredningen* (Stockholm 2003) sid 36

¹⁸ Ibid, sid 36

¹⁹ Ur utbildningsunderlag *UGL 2008*, sid 6

²⁰ SOU 2003:34 sid 48

Med hänsyn till bland annat den etniska mångfald som finns i samhället och som skall återspeglas i Försvarsmakten är detta ett måste. Vidare betyder detta att kraven på officeren som ledare ökar, mest påtagligt i avseendet moraliskt förhållningssätt och öppenhet.²¹ Skolreformutredningen hävdar att "... denna insikt uppnås främst genom den utbildning som syftar till chefsutveckling och ökad självinsikt samt genom arbete som medlem i en grupp eller ett arbetslag."²²

För att koppla detta till rubriken av detta stycke bör också påtalas att synen på ett, låt kalla det korrekt, etiskt och moraliskt förhållningssätt kontrolleras hos den sökande redan vid uttagningen till officersutbildningen. Eleven blir genom de tester och intervjuer varse om kraven på ett etiskt och moraliskt förhållningssätt samt den gemensamma värdegrunden redan innan utbildningen påbörjas. Kravet på officeren i avseende etik och moral ställs alltså högt redan innan utbildningen påbörjas eftersom han kontrolleras i de tester och intervjuer som genomförs med den sökande.

2.1.3 Auktoriteter

Som militär chef är officeren i praktiken en auktoritär ledare med heltäckande maktbefogenheter över underställd personal, givetvis med undantag inom ramen för folkrätten. Detta medför ett stort ansvar då officeren inte bara ansvarar för sina egna handlingar utan också för sina underställdas handlingar. Som chef och ledare har officeren dessutom ett stort inflytande över sin underställda personal. Av Stanley Milgrams experiment från 1960-63 om just auktoriteter dras slutsatsen att människor "... har lätt att underordna [sig] auktoriteter och därigenom fly undan [sitt] personliga ansvar."²³ Milgrams experiment gick ut på att en försöksperson skulle ge en annan person elektriska stötar när denne svarade fel på olika ordkombinationer. Milgram agerade här auktoritet och manade på försökspersonen när denne tvekade om att dela ut stötarna som hela tiden ökade i strömstyrka. Resultatet blev att 65 % av försökspersonerna delade ut stötar, under uppmaning av Milgram, trots att mottagaren uppenbart led av dem. Tilläggas ska

²¹ SOU 2003:34, *Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten*, sid 48-49

²² Ibid, sid 49

²³ Collste, Göran *Inledning till etiken* (Lund: Studentlitteratur, 1996) sid 10

att mottagarna av stötarna var skådespelare och de elektriska stötarna var fingerade.²⁴

Kan detta experiment översättas till en verklighet i den militära kontexten?

(1) Ja; officeren tar i den militära kontexten Milgrams roll som auktoritet. Det betyder att officeren kan överföra sina etiska och moraliska brister på sina underställda. Men det betyder också att officeren kan överföra sin väl genomtänkta och etiskt korrekta värderingar på sin underställda personal. Vilken kurs denna etiska och moraliska labyrinth än tar oss så medför det ett stort ansvar för officeren då han med stor sannolikhet, med Milgrams experiment i baktanke, kan påverka sin personal genom sin auktoritära ställning.

(2) Nej; varje individ ansvarar för sitt eget handlande. Enligt folkrätten skall order som bryter mot denna inte genomföras, ett personligt ansvar utkrävs. Författaren till *Inledning till etiken*, Göran Collste (1996), menar att en person som vill leva autentiskt inte kan förlita sig på andras beslut. Ett ställningstagande måste baseras på ett eget reflekterande och ibland gå tvärt emot vad "alla andra tycker".²⁵ Frågan är dock om detta är applicerbart på en militär kontext där hela systemet bygger på en persons vilja och beslut (förhoppningsvis rationella sådana)? Med ett kritiskt öga kan detta möjligtvis fungera i en "civil" etik/moral-process men inte i en militär beslutsprocess.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att som militär chef och ledare har officeren i många fall en auktoritär beslutsposition där underställd personal i många fall kommer att ha denne som etisk och moralisk ram för vad som är ett acceptabelt handlande. Officeren kan också i många fall räkna med att underställda kommer att följa dennes order även om dessa går balansgång i avseendet etik och moral. Detta mynnar ut i de etiska och moraliska krav som ställs på officeren.

²⁴ Collste, *Inledning till etiken*, 1996 sid 9

²⁵ Ibid, sid 10

2.1.4 Internationella insatser – Caglavica 2004²⁶

Under ett skede hamnar bataljonen i ett etiskt dilemma. Serbernas beskjutning håller tillbaka den albanska folkmassan och hjälper på så sätt KFOR. Dilemmat blir då, om man skall bekämpa krypskyttarna (och därmed försämrade sin egen position) eller om man skall låta dem hållas (vilket strider mot KFOR uppgift).²⁷

Det exempel som beskrivs ovan är en målkonflikt, en konflikt mellan det kortsiktiga och långsiktiga målet med den aktuella insatsen. Det långsiktiga målet är att stödja samhället och dess uppbyggnad. Det kortsiktiga målet är att skapa förutsättningar (säkerhet) för att detta skall kunna göras möjligt.²⁸ Blomgren (2007) konstaterar att målkonflikter är vanligt förekommande vid internationella insatser. Han förklarar vidare och menar att "... militär personal måste därför klara att på ett professionellt sätt hantera dessa motsättningar i de vardagliga situationer man ställs inför."²⁹ Vad menar han då med detta? Ska militär personal även klara av polisiära uppgifter som Caglavicahändelsen nog kan räknas till? Betyder detta utökade krav i avseendet etik och moral för en officer? En intressant tanke som kan appliceras i detta fall är att i den här situationen har officeren inte en fiende som han kanske har i ett konventionellt krig där två viljor möts. Här spelar officeren birollen som skall försöka lösa en konflikt mellan två arga folkgrupper, mycket likt en polismans "vardag". Kravet som Blomgren ställer och som kan appliceras på officeren handlar i detta fall om att ha ett professionellt och objektivt förhållningssätt i de situationer där officeren utgör den tredje, utomstående parten.

2.1.5 Rättsskipning

I ett rättssäkert samhälle skall rättsapparaten se till att rättvisa skipas då ett brott har begåtts. En medborgare skall inte, och får inte, behöva utkräva hämnd genom att ta lagen i egna händer, "hämndaktionen" skall utdömas i form av ett

²⁶ För redogörelse av Caglavicahändelsen 2004 hänvisas till Blomgren, Ebbe *Caglavica 17 mars 2004 Sex militära chefer berättar om ett upplopp i Kosovo* (Stockholm: Försvarshögskolan, 2007)

²⁷ Blomgren, Ebbe *Caglavica 17 mars 2004* (Stockholm: Försvarshögskolan, 2007) sid 105

²⁸ Ibid, sid 105

²⁹ Ibid, sid 105

fängelsestraff eller motsvarande av en domstol. I en krigssituation är det svårt för en rättsapparat att bedriva sin uppgift under krigets gång. Delvis därför finns folkrätten och dess regler vars syfte är att styra ett legalt uppträdande under krig, exempelvis folkrättens soldatregel nummer 1: ”Bekämpa endast fiendens kombattanter och mål av militär betydelse.”³⁰ Eftersom rättsapparaten under krig kan eftersättas finns möjligheten att som officer (och soldat) själv ta ”lagen” i egna händer. Detta kan vara speciellt lockande då officeren känner ett hämndbegär gentemot en person eller en grupp människor som orsakat en själv eller nära anhörig fysisk eller psykisk skada. I och med att en soldat eller officer genom vapenanvändning kan orsaka stora fysiska skador på en annan människa blir situationen särskilt känslig. Inte många yrkesgrupper har det exklusiva mandatet att lösa sina uppgifter genom våld. Detta medför också att hämndaktioner kan utföras genom våldsanvändning. Eftersom officeren fogar över maktmedel i form av våldsanvändning så måste kraven på etik och moral kopplat till hämnd vara höga.

2.1.6 Våldsanvändning

Våldsanvändning är ett nödvändigt ont och förmågan att föra väpnad strid är Försvarmaktens unika kompetens jämfört andra myndigheter. En anledning till att en officer får bruka våld kan vara att förhindra att en annars större orätt sker, det kan till exempel handla om att försvara frihet och oberoende.³¹ Detta betyder att när väl det tas beslut om att Försvarmakten skall sättas in och användas för att försvara dessa värden, är det ytterst våldsanvändningen beslutsfattarna vill åt, eftersom inga andra medel har fungerat. Eriksson skriver i *Officersetik* (1993) att ”kunskap om och tidiga personliga ställningstaganden till vad som är ... rätt och orätt ... måste därför ligga till grund för officerens yrkesval.”³²

2.1.7 Försvarmaktens värdegrundsarbete

Arbetet med Försvarmaktens värdegrund är något som pågått intensivt under de senaste åren. Mycket energi har fokuserats på värdegrundsarbetet. Syftet med arbetet har bland annat handlat om att svara på frågan ”Vad kännetecknar

³⁰ Koskinen, Lennart *Vad är rätt? Handbok i etik* (Stockholm: Bokförlaget Prisma, 1995) sid 233

³¹ Eriksson, 1993 sid 19

organisationen Försvarsmakten?”³³. Värdegrundens tre centrala begrepp förklaras med orden *öppenhet, resultat, ansvar – ÖRA*.

- Öppenhet – samarbeta, vara ärlig, visa förtroende.
- Resultat – skapa, leverera, vara tydlig.
- Ansvar – ge, ta, utkräva.³⁴

I det strategiska styrdokumentet för Försvarsmakten skrivs det vad värdegrunden skall syfta till:

Värdegrunden är den myndighetskultur som är normen inom Försvarsmakten och utgångspunkt för vårt beteende, våra humanistiska värderingar och vår etik, moral och lojalitet... Alla som arbetar och verkar i Försvarsmakten måste förstå och dela värdegrunden. Den är bestämmande för förväntningarna på vars och ens uppträdande och insats inom Försvarsmakten. Det innebär också att vissa värderingar inte accepteras, till exempel en människosyn som medför diskriminering och kränkningar av medarbetare eller medborgare vare sig i Sverige eller internationellt.³⁵

I och med styrdokumentet ställer Försvarsmaktsledningen krav på sig själva och sina medarbetare om en gemensam värdegrund som alla måste dela. En enskild medarbetare i Försvarsmakten får alltså inte ha eller göra uttryck för till exempel en människosyn som inte stämmer överens med vad som sägs i styrdokumentet. I styrdokumentet påstår Försvarsmaktsledningen att detta är viktigt för Försvarsmaktens effektivitet och trovärdighet.³⁶

Det strategiska styrdokumentet rör inte bara värdegrunden utan förmedlar också verksamhetsidé, visionen och de strategiska målen. ”Häri ingår ... utvecklingsåtgärder för att kunna svara upp mot de krav som riksdag, regering och samhället i övrigt ställer på en väl fungerande försvarsmakt.”³⁷ Av detta kan sägas att värdegrunden är högt prioriterad och utgör en stor del av de styrmedel som finns rörande verksamheten i Försvarsmakten. Varför har då värdegrunden kommit att bli en av grundbultarna i verksamheten? Det finns med all säkerhet

³² Eriksson, *Officersetik – ett diskussionsunderlag och en vägledning*, 1993 sid 19

³³ Strategiskt styrdokument för Försvarsmakten, HKV beteckning 09 100:72343, 2008-06-18, bilaga 1 sid 2

³⁴ Ibid, sid 3

³⁵ Ibid, sid 3

³⁶ Ibid, sid 3

flera anledningar till detta. En kan vara att en organisation med en väl fungerande värdegrund som genomsyrar verksamheten tål att synas i sömmarna. På så sätt lever Försvarsmakten upp till ledordet ”öppenhet” som alla myndigheter förväntas kunna skriva under på då de bedriver offentlig verksamhet.

I och med värdegrunden blir kraven på en officer i fråga om etik och moral tydliga, då utgångspunkten är alla människors lika värde. Vidare kan kraven beskrivas med ledorden öppenhet, resultat och ansvar. Grunden utgörs alltså av en god människosyn och byggs på med de tre ledorden.

2.1.8 Sammanfattning

De krav som har identifierats handlar om en kontinuitet i officerens etik och moral. Den får inte förändras även om de yttre omständigheterna gör det. Vidare beskrivs att kraven ställs högt redan vid antagningen till officersutbildningen. Rörande den auktoritativa ställningen som en officer har gentemot underställda kopplas detta till ett krav på en god etik och moral. Officeren kan genom sin ställning påverka underställda i en hög utsträckning. Han kan föra sina underställda i en önskad riktning där en god etik och moral överförs men också i en icke önskvärd riktning.

Kraven handlar vidare om att vara objektiv och professionell i en konflikt där officeren utgör den tredje parten, till exempel som vid upploppet i Caglavica.

Rätten att utöva legalt våld ligger i officerens profession och därför måste kraven på etik och moral vara höga. I och med detta säger Eriksson (1993) att kunskap om vad som är rätt och orätt måste ligga till grund för officerens yrkesval.

Försvarsmaktens värdegrund utgörs i grunden av krav på en god människosyn och kompletteras med ledorden öppenhet, resultat och ansvar.

2.2 Vilka krav ställs på en polis i fråga om etik och moral?

Nedan följer en redovisning av de krav som ställs på en polis i fråga om etik och moral. Detta kommer, tillsammans med den föregående delen rörande officeren, resultera i ett underlag som kommer att ligga till grund för analysen och svaret på frågeställningen.

2.2.1 Polisens roll i samhället

Polisens mångfacetterade uppgifter vilar alla på en grund, att skydda demokratins värden och utgöra ett skydd för medborgarnas trygghet, frihet och rättvisa.³⁸ Precis som Försvarsmakten så har Polismyndigheten inget egenvärde utan finns till på medborgarnas mandat.

Den djupare innebörden av samhällsuppdraget kan inte entydigt fångas i regelverk eller deklARATIONER, utan måste hela tiden aktualiseras och prövas mot den konkreta verkligheten.³⁹

I *Perspektiv på polisetik* diskuteras vidare demokratins betydelse för polisen. Det finns ett utrymme där folkviljan måste tolkas med hänsyn till verksamheten. ”Hur används resurserna på bästa sätt? Vems trygghet är viktigast att bevaka? ... Vad händer när myndighetsutövningen upplevs som kränkande?”⁴⁰ Precis som alla andra myndigheter och många företag så krävs det av klienter och kunder att resurserna och medlen används på ett adekvat och effektivt sätt. Det är inte heller unikt för Polismyndigheten att det finns ett krav som säger att de ej får lov att utöva sin verksamhet på ett sätt som kan uppfattas som kränkande. Detta har dock en speciell betydelse för polisen i de unika fall där de får bruka legalt våld mot människor. Detta legala våldsutövande ges det stöd för i John Lockes teori om ”det sociala kontraktet”. I korthet betyder detta att i en demokrati lämnar folket över delar av sina rättigheter, som till exempel ”rätten att utkräva gottgörelse, och rätten att försvara sig.”⁴¹ Det är här kraven på etik och moral kommer in i bilden. Medborgarna i en demokrati lämnar alltså över vissa rättigheter åt statsmakterna

³⁸ Knutsson, Granér, *Perspektiv på polisetik*, 2001 sid 15

³⁹ Ibid, sid 15

⁴⁰ Ibid, sid 15

⁴¹ John Lockes teori om det ”sociala kontraktet”, citerat ur Knutsson & Granér 2001 sid 17

som i sin tur får i uppdrag att sköta dessa uppgifter. Det är detta vi skall se närmare på i kommande stycken där polisen placeras in i olika situationer.

2.2.2 Polisens ”motståndare”?

En officer kan givetvis ha många olika motparter, men den vanligaste uppfattningen är att hans ”naturliga” motpart är *fienden* eller *motståndaren*. Vem eller vilka är då polisens motpart? Vilka etiska och moraliska krav innebär detta för polisen?

Knutsson och Granér påstår följande:

Varje yrkes etiska förpliktelser är beroende av hur relationen till motparten ser ut. De etiska frågor som aktualiseras har att göra med om det föreligger ett beroendeförhållande eller ej, vilken typ av maktbefogenheter och grad av valfrihet som finns, och vilka centrala livsområden som innefattas i relationen.⁴²

Ett antagande som kan göras är att polisen har en rad olika motparter; allt från fortkörare, inbrottstjuvar, våldtäktmän, rånare, brottsoffer, vanliga medborgare, tipsare och så vidare. Polisen måste alltså möta båda sidor av myntet, dels brottslingarna, dels deras offer. Det är inte heller ovanligt att de människor som polisen möter har en relation som representerar båda sidor, fast i olika situationer.⁴³ Ställer detta högre etiska och moraliska på den enskilde polismannen? Svaret kan tyckas enkelt: ”ja!”. Men vad kan den enskilde polisen utgå ifrån då ett mer uttömmande svar krävs på denna fråga? En universell utgångspunkt som gäller alla relationer är ömsesidighet; ”bemöta andra så som man själv skulle vilja bli bemött i motsvarande situation.”⁴⁴ För polismannen kan det i vissa fall vara enkelt att leva sig in i en annan människas situation, till exempel en fartsyndare som blir stoppad i en kontroll. Knutsson och Granér påstår dock att det kan vara svårare att behandla en människa som man själv skulle vilja bli behandlad om det visar sig att personen begått ett allvarligare brott, såsom våldtäkt eller mord; ”Vår inlevelseförmåga sätts på extra höga prov när vi

⁴² Knutsson, Granér, *Perspektiv på polisetik*, 2001 sid 33

⁴³ Ibid, sid 33

⁴⁴ Ibid, sid 33

försöker inta perspektivet hos människor som tänker och reagerar på ett annat sätt än vi föreställer oss att vi själva skulle ha gjort i motsvarande situation.”⁴⁵ Detta problem har nog alla människor, vi dömer varandra när verkligheten passerar vårt eget medvetande. Detta är ett av problemen polismannen stöter på i sitt arbete. Polisarbete handlar i mångt och mycket om att bemöta människor som lever i utanförskap. ”... Att inta deras perspektiv [är] en av polisetikens utmaningar.”⁴⁶

2.2.3 Konsekvensbestämning

Att bestämma konsekvenserna av ett framtida beslut kan vara en svår uppgift. När ett beslut försvåras av att det finns tveksamheter kring om huruvida det är moraliskt försvarbart eller inte, kan vi genom ett konsekvensetiskt resonemang väga fördelarna mot nackdelarna för att legitimera ett beslut. I klartext betyder detta att om fördelarna väger över nackdelarna kan det vara moraliskt försvarbart att genomföra det tänkta beslutet.⁴⁷ En inriktning av konsekvensetiken kallas utilitarismen. Utilitarismen ”... innebär att man alltid ska handla så att konsekvenserna av vad man gör blir så goda som möjligt i den meningen att det sammanlagda välbefinnandet hos alla kännande varelser blir så stort som möjligt.”⁴⁸

Går det att tillämpa denna teori på dagens polisarbete? Knutsson och Granér exemplifierar en mordutredning där chanserna att den skall uppklaras är små och mycket resurskrävande. Vidare ställer de sig frågan om det inte vore bättre att satsa på att klara upp ett större antal mindre brott, som inte kräver lika stora resurser som den svåra mordutredningen? På detta sätt mildrar polisen ett större antal individers obehag.⁴⁹ Problemet med denna teori, menar Knutsson och Granér, är svårigheten att i förväg bestämma konsekvenserna av ett beslut. ”Är det möjligt att jämföra olika typer av lidande med samma måttstock?”⁵⁰

Rent resultatmässigt kanske det ser bättre ut om fler brott klaras upp, oavsett hur allvarliga de är. Men om medborgarna gräver djupare i verksamhetsredovisningar där det visar sig att flera grova brott förblir ouppklarade kanske detta skapar

⁴⁵ Knutsson, Granér, *Perspektiv på polisetik*, 2001 sid 34

⁴⁶ Ibid, sid 34

⁴⁷ Ibid, sid 42

⁴⁸ Nationalencyklopedin • Kort: <http://www.ne.se/artikel/1174267>. 2009-02-11 kl 12.05

⁴⁹ Knutsson, Granér, 2001 sid 43

⁵⁰ Ibid, sid 44

opinion mot att satsa på fler uppklarade småbrott. Detta kan exemplifieras genom den kritik som dåvarande ordförande i Stockholms polisförbund, Lars Ericson, framförde 2006 till Stockholmspolisens ledning.⁵¹ Ericson påstår på DN:s debattsida att Stockholmspolisens inriktning är kvantitet framför kvalitet i fråga om brottsbekämpning. Ericson fortsätter: ”Nyktra bilförare får göra alkotest och grov brottslighet bortprioriteras för statistikens skull.” Personaldirektören vid Polismyndigheten i Stockholms län, Lars Norrström, replikerar på Ericsons påstående: ”Jag delar inte Ericsons uppfattning. Vi arbetar med både och, men vi måste jobba förebyggande och då handlar det oftast om kvantitet.”⁵²

Detta talar för att en balans mellan att klara upp småbrott och lösa grövre brott efterfrågas och att utilitarismen i det ovan nämnda sammanhanget inte alltid går att applicera på dagens polisarbete och dess inriktning.

Vilka etiska och moraliska krav kan då påstås ställas på polisen i detta sammanhang? Kravet från allmänheten kommer att öka i fråga om att lösa mindre brott så länge dessa brott drabbar allmänheten i en stor utsträckning. De grövre brotten, så som bankrån och uppgörelser i den så kallade undre världen, tenderar mer att bli uppslag i pressen som läses av allmänheten men sällan drabbar dem. När ett brott inte längre bara är en händelse på ett papper, utan drabbar fler och fler krävs en satsning mot småbrotten, en satsning som vi bland annat kunde se inledas 2006 i det så kallade ”mängdbrottsprojektet”.⁵³ Kopplingen till etik och moral i detta fall rör hur polisen prioriterar brottsutredningar. Vilken brottsutredning ska få företräde i de situationer där en prioritering är nödvändig? Detta föranleder en etisk diskussion huruvida valet av utredning påverkar andre och tredje man; brottsoffer, anhöriga eller andra inblandade parter. I det beslut som tas gäller det alltså att ta hänsyn till de etiska dilemman som kan uppstå i en valsituation.

⁵¹ Dagens Nyheters webbsida: <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=553623>. 2009-02-11 kl 12.50 (Publicerad 2006-06-18)

⁵² Ibid 2009-02-11 kl 12.50 (Publicerad 2006-06-18)

⁵³ SR:s webbsida: <http://www.sr.se/cgi-bin/jonkoping/nyheter/artikel.asp?artikel=811467> – Polisen ska bli bättre. 2009-02-12 kl 13.15. (Publicerad 2006-03-08)

2.2.4 Målstyrning och omväxlande intensitet i polisarbetet

Polisyirket kantas allt mer av självständighet och förmågan att kunna fatta snabba beslut på vaga grunder.⁵⁴ Som många andra professioner blir en polis aldrig fullständig eller fullärd och detta grundas på att det sällan finns ett korrekt sätt att utföra arbetet på. ”Ökad självständighet ställer också krav på en diskussion om arbetets innehåll och hur arbetet kan utvecklas.”⁵⁵ Detta talar om att polisyirket till stor del eller delvis behöver bedrivas på ett intellektuellt plan, där det diskuteras hur en komplex uppgift kan lösas. På detta sätt undviks också att polisarbetet blir ett mekaniskt arbete där det bara finns ett rätt tillvägagångssätt. Ofta finns det flera sätt att lösa en komplicerad uppgift på. Med den komplicerade uppgiften följer också att det blir svårare att hitta en lösning.⁵⁶ Då det finns flera sätt att lösa en komplicerad uppgift på går det inte att formulera konkreta mål eller styrningar angående hur uppgiften skall lösas. Då behövs ”... allmänt formulerade mål, men inga absoluta regler för hur dessa skall uppnås.”⁵⁷ Detta ger individen större frihet att lösa uppgiften men också en guide som berättar hur högre nivåer *inte* vill att uppgiften skall lösas, det vill säga sätt som kanske anses som direkt olämpliga ur ett etiskt och moraliskt perspektiv.

Enligt Knutsson och Granér är polisyirket ”definitivt komplicerat”.⁵⁸ Som tidigare nämnt blir en polis aldrig fullärd. Denne ställs hela tiden inför nya uppgifter och situationer där han är tvungen att fatta snabba beslut på knapphändig information. Vidare beskriver Knutsson och Granér hur polisen måste kunna växla mellan olika situationer, bland annat ”... från långa perioder av passivitet till snabbt agerande.”⁵⁹ Detta torde innebära ett krav i att under perioder av passivitet kunna behålla den etik och moral som förväntas råda under perioder då den sätts på prov. Med andra ord skall kontinuitet råda kring etik och moral även då den inte prövas.

Kraven på etik och moral sätts på sin spets när det gäller att kunna växla mellan passivitet och snabbt agerande. Det kan med all säkerhet vara mycket krävande att växla mellan dessa. Vad säger då detta om polismannen? Även om situationen

⁵⁴ Knutsson, Granér, *Perspektiv på polisetik*, 2001 sid 26-27

⁵⁵ Ibid, sid 26

⁵⁶ Ibid, sid 27

⁵⁷ Ibid, sid 27

⁵⁸ Ibid, sid 27

⁵⁹ Ibid, sid 27

förändras från enkel till komplicerad får polisens etik och moral inte förändras. Här kommer även målen, som bör vara allmänt formulerade, in. För att ge polismannen utrymme att lösa situationen självständigt underlättar målen hans arbete om de talar om för honom hur han *inte* får gå till väga snarare än om de talar om exakt hur han skall göra.

2.2.5 Våldsanvändning

Det mest etiskt laddade handlings sättet en polis kan använda är våld, trots att detta endast är en liten del av polisens arbete. Svårigheterna med våldsanvändning är att det alltid föregås av en subjektiv bedömning av personen som avser bruka våld.⁶⁰ ”Alternativ till våldsanvändning har ofta den olägenheten att det på kort sikt tar längre tid och kräver mer uppfinningsrikedom och flexibilitet än våldsamma metoder.”⁶¹

Kravet på polisen handlar alltså om att ta beslut om våldsanvändning är nödvändigt i olika situationer, där det yttersta är att använda sitt vapen. Konsekvensen kan bli att en människa avlider, och om detta sker är det högst relevant att handlingen var moraliskt berättigad.

2.2.6 Polisens värdegrundsarbete

Polisens värdegrundsarbete påbörjades under 2008 genom att samla in en stor del av medarbetarnas åsikter och förslag. Detta kom sedan att ligga till grund för deras värdegrund. Denna verksamhet bedrevs genom att samla poliser i arbetsgrupper där de resonerade kring uppdrag, verksamhet och värderingar.⁶² Målet med polisens värdegrund är att den ska vara kortfattad och att den ska kunna användas för att utveckla verksamheten och fungera som utgångspunkt i dialog om attityder och värderingar. Polismyndigheten vill att värdegrunden ska genomgå hela verksamheten och på sikt märkas i vardagen för medborgarna.⁶³

”Polisens uppdrag är att öka tryggheten och minska brottsligheten. Vi genomför vårt uppdrag professionellt och skapar förtroende genom att vara:

⁶⁰ Knutsson, Granér, *Perspektiv på polisetik*, 2001 sid 144, 146

⁶¹ Ibid, sid 146

⁶² Polisens webbsida: <http://www.polisen.se/inter/nodeid=14548538&pageversion=1.jsp>. 2009-03-07 kl 13.00

⁶³ Ibid, 2009-03-07 kl 13.00

- Engagerade – med ansvar och respekt. Vi tar ansvar för vår uppgift och värnar om allas lika värde.
- Effektiva – för resultat och utveckling. Vi är fokuserade på resultat, samarbete och ständig utveckling.
- Tillgängliga – för allmänheten och för varandra. Vi är hjälpsamma, flexibla och stödjande.”⁶⁴

Den första punkten är den som främst kan härledas till etik och moral, ”vi värnar om allas lika värde”, även om alla punkterna indirekt kan kopplas till etik och moral. Dessa punkter är tillsynes inga banbrytande utgångspunkter för hur en yrkesgrupp skall agera och förhålla sig till en klientel utan snarare en förutsättning för att kunna bedriva en verksamhet som vilar på en god etisk och moralisk grund.

Värdegrunden är ett exempel på en målformulering som beskrevs i stycket 2.2.4. Frågan är dock om den nyformulerade värdegrunden ställer nya krav på en polis i fråga om etik och moral, eller om det betyder att kraven numera finns i tryckt format och är uttalade krav? Kraven bör ha funnits förut även om de inte fanns på papper. Ett svar på detta kan vara att det inte ställs nya krav, de är oförändrade. Däremot gör värdegrunden det enklare för medborgarna att ställa krav på polisen när deras värdegrund finns ute för allmän beskådan.

2.2.7 Sammanfattning

Kraven på en polis i fråga om etik och moral handlar bland annat om att inta ett perspektiv som ger en förståelse för människor i utanförskap. Detta är en av de svåraste uppgifterna en polis har eftersom att han måste leva sig in i en situation som är helt motsatt sin egen. Vidare handlar kraven om korrekta prioriteringar i utredningsarbetet. Etiska dilemman kan förekomma då en valsituation rörande vilken utredning som skall prioriteras uppstår. Skall en svår utredning få stora resurser eller ska de spridas på flera mindre utredningar? Ett felaktigt beslut kan påverka medborgarna negativt.

En konsekvent etik och moral efterfrågas eftersom polisarbetet kännetecknas av långa perioder av passivitet som övergår till snabbt agerande. Polisens etik får inte förändras beroende på situationen utan skall behållas oavsett intensitet i arbetet.

Angående våldsanvändning ställs krav på att polisen skall vara flexibel och endast i undantagsfall använda sitt vapen. Detta ställer krav på att kunna vara uppfinningsrik och använda andra metoder än våld vid situationer som uppfattas som hotfulla.

Polisens värdegrund kräver att de anställda skall värna om allas lika värde. Vidare talar värdegrunden om att Polismyndighetens arbete skall präglas av ansvar, respekt och effektivitet.

⁶⁴ Polisens webbsida: <http://www.polisen.se/inter/nodeid=14548538&pageversion=1.jsp>. 2009-03-07 kl 13.00

3 ANALYS

3.1 *Vilka likheter och skillnader i krav på etik och moral finns mellan officerare och poliser?*

Syftet med detta kapitel är att genom en analys av det som redan tagits upp i de föregående kapitlen försöka svara på frågeställningen. Först kommer frågeställning 1; *vilka likheter i krav på etik och moral finns mellan officerare och poliser?* att besvaras. Därefter kommer den andra frågeställningen; *vilka skillnader i krav på etik och moral finns mellan officerare och poliser?* att besvaras.

3.1.1 Likheter

Den första likheten som har identifierats är att båda yrkena har rätten att utöva legalt våld mot andra människor i syfte att lösa ett problem eller en uppgift. Detta i sig är inget etiskt krav, utan det etiska kravet som ställs på båda yrkesgrupperna här handlar om lämplighetsprovning innan en antagning till respektive utbildning. Genom provningen försöker myndigheterna utröna huruvida personen är lämplig för myndighetsutövning. Först efter antagning ställs då ett krav på båda yrkesgrupperna att de skall kunna vara lämpliga för ett arbete som innefattar myndighetsutövning.

Försvarsmaktens missioner i utlandet har på senare år präglats av kontroll- och bevakningsuppgifter för att säkerställa att ett krigshärjat land har möjlighet till återuppbyggnad av bland annat infrastruktur och sjukvård. Ett exempel på sådana uppdrag är missionerna som bedrivs i Afghanistan och Kosovo. Missionerna i Afghanistan och på andra platser i världen handlar alltså inte om direkta stridsuppdrag (även om sådana har förekommit) utan om återuppbyggnad av samhället.⁶⁵ Det har visat sig att uppdrag av denna typ kan resultera i långa perioder av passivitet vilket betyder lågintensivt arbete för soldaterna och

⁶⁵ Försvarsmaktens webbsida: <http://www.mil.se/sv/i-varlden/Pagaende-insatser/Afghanistan/>. 2009-04-01 kl. 17.55. **Se också:** <http://www.mil.se/sv/Nyheter/Nyheter-fran-varlden/Afghanistan/Patruller-for-sakerhet-och-utveckling/>. 2009-04-01 kl. 17.55

officerarna. Detta kan föda en frustration över att det helt enkelt inte händer någonting. Detta i kombination med en brist i förståelsen för den kultur som finns i det aktuella landet missionen bedrivs i och svårigheter att förstå varför folkgrupperna beter sig som de gör kan bidra till brister i den etik som det talas om i det inledande kapitlet under rubriken ”fredsetik och krigsetik – en omöjlig ekvation?”. Detta kan jämföras med det krav som polisen har som säger att de skall kunna växla mellan olika situationer, bland annat från långa perioder av passivitet till snabbt agerande som behandlas under stycket 2.2.4. Dessa långa perioder av passivitet och lågintensivt arbete kan göra att etiken och moralen inte prövas i den utsträckning som behövs. Många personer har säkert uppfattningen att alla människor är lika värda. Men vidmakthålls den värderingen under svåra och hotfulla situationer? Det kan personen inte veta för än han har varit inblandad i en sådan situation.

Likheten i krav på båda yrkesgrupperna ligger alltså i att kunna vidmakthålla etiken och moralen under långa perioder av passivitet som snabbt växlar över till situationer som präglas av intensitet och snabbt agerande.

Båda myndigheternas värdegrunder är slående lika, även om olikheter förekommer. *Resultat* och *ansvar* är nyckelord i båda värdegrunderna. Det som skiljer sig är att polisen har ledordet *tillgänglighet* vilket kan förklaras med hänsyn till deras uppdrag som ordningsmakt.

Den gemensamma utgångspunkten som ställer krav på respektive myndighets anställda är synen på människan. En god människosyn och allas lika värde talar både Försvarsmakten och Polismyndigheten om i sina respektive värdegrunder.

Vidare redovisar värdegrunderna vilka krav som ställs på yrkesgrupperna och förklarar vilka normer som gäller för de anställda inom respektive myndighet. I och med värdegrunderna ställs tydliga krav, på både officerare och poliser, att de skall ha en god människosyn.

Ovanstående är alltså de likheter som har identifierats. Vidare skall nu skillnaderna i krav på etik och moral som identifierats redovisas.

3.1.2 Skillnader

Det yttersta en officer utbildas och övar till är att kunna verka och leda andra i krig. Den största delen av en svensk officers yrkesvardag består dock av att öva mot en uppgift, inte att vara i krig. Poliser däremot är ständigt ”i krig” (eller mer rättvisande; i skarpa lägen) samtidigt som de givetvis övar. Tilläggas ska att dessa skarpa lägen kan variera, från att utföra trafikkontroller till insatser mot våldsamma demonstranter och mycket därutöver.

Då en officer verkar i ett krig eller en stridssituation har han en motståndare som på något sätt vill få sin vilja igenom och sitt mål uppfyllt. Intresse står mot intresse. Denna motståndare bekämpas då normalt med en stridshandling. Polisens motståndare däremot behöver inte vara en person som nödvändigtvis försöker ta livet av polisen för att få sin vilja igenom. Dock kan polisen och dennes motståndare ha intressen som står emot varandra. För att polisen skall få sitt mål uppfyllt, att skapa säkerhet för allmänheten och brottslingen, behöver han kunna använda fler metoder än att bara kunna verka med sitt vapen. Här krävs det en verbal förmåga, ett sätt att deeskalera situationen och att kunna lugna ner händelsen. Att ta till vapen kanske i många fall är den enklaste utvägen, men absolut inte alltid den mest moraliska.⁶⁶

Visst kan officeren också ställas inför en situation där han kan ta till andra medel än våld, dock är Försvarsmaktens unika kompetens att kunna föra väpnad strid, den kompetensen har inte Polismyndigheten. Med detta menas att när väl en officer befinner sig i en stridssituation där en tydlig motståndare finns, är det sannolikt att officeren har rätt att skjuta verkanseld. Polisen däremot befinner sig aldrig i en stridssituation och har därför ett högre krav på sig att ta rätt beslut huruvida han skall använda sitt vapen mot ”motståndaren” som i många fall kan vara allt från en obehäpnad, men mycket våldsam, drogmissbrukare till en tungt beväpnad bankrånare.

Sammanfattningsvis visar analysen att det på polisen ställs högre krav i fråga om etik och moral när det gäller vilken typ av medel som skall användas för att lösa en uppgift som kan komma att innefatta våldsanvändning.

⁶⁶ Knutsson, Granér, *Perspektiv på polisetik*, 2001 sid 145ff

Gällande underställd personal i de två yrkesgrupperna så skiljer sig dessa från varandra. En soldat har mellan åtta och femton månaders utbildning bakom sig efter det att han genomfört sin värnpliktstjänstgöring. Åldern kan variera men ligger normalt mellan 20 och 21. För att kunna ansöka till polisutbildningen måste personen i fråga vara minst 20 år gammal under året för antagning.⁶⁷ Utbildningen innebär två års heltidsstudier samt sex månader som aspirant.⁶⁸ Skillnaden i utbildningslängd är alltså uppåt ett och ett halvt år. Snittåldern på en polisaspirant är 28 år.⁶⁹ Detta betyder att en polis som för befäl har underställda som är betydligt äldre än vad officerens underställda är. Skillnaden i utbildningslängd och ålder torde skapa en skillnad i personlig mognad. Det bör dock tilläggas att det givetvis förekommer skillnader i uppgifter mellan en nyutbildad polis och en värnpliktig soldat. Likheten, och poängen med ovanstående resonemang, ligger ändå i att båda parterna är under befäl.

Slutsatsen som dras av resonemanget är att kraven på officeren i fråga om etik och moral är högre och skiljer sig från kraven på polisbefälet. Polisbefälets underställda har en längre utbildning och en högre genomsnittsålder än officerens. Detta innebär att en officer har ett större ansvar över sina underställda och för sitt eget beteende med hänsyn till sina underställdas ålder, utbildningslängd och livserfarenhet. Dessa faktorer innebär att brister och tillkortakommanden hos officeren inte lika lätt uppmärksammas av de underställda, vilket i sin tur kan skapa felaktiga uppfattningar om vad som är rätt och fel. Vidare torde en polis som upptäcker brister i en överordnads beteende eller handlingar med större sannolikhet uppmärksamma detta, med hänsyn till samma faktorer som nämnts ovan; ålder, utbildningslängd och livserfarenhet.

Analysen indikerar att kraven på etik och moral inte är beskaffade på samma sätt i en jämförelse mellan officerare och poliser i fråga om förhållningssätt och beteende gentemot underställd personal.

⁶⁷ Polisens webbsida: <http://www.polisen.se/Om-polisen/Bli-polis/Ansokan-och-krav-/>. 2009-04-02 kl. 19.10

⁶⁸ Larsson, Joacim *I lagens namn – en utvärdering av Växjö polisutbildning*. (Växjö universitet, 2005) sid 7
<http://www.vxu.se/svi/here/polis1.pdf>. 2009-04-02 kl. 19.25

⁶⁹ Ibid, sid 5

En av Försvarsmaktens uppgifter är att skydda det svenska territoriet mot yttre hot, det vill säga en fiende som försöker kränka svenskt territorium eller angripa landet. Polisens uppgift ligger i att skydda och garantera säkerheten innanför Sveriges gränser och för dem som befinner sig där. Polisens yrkesvardag utgörs delvis av att synas och interagera med människorna som de har i uppdrag att skydda. Detta kan ske genom att till exempel visa närvaro på gator och torg.

Eftersom polisens uppgift ligger i att skydda medborgarna mot inre hot så torde det märkas och synas i samhället om polisen inte kan lösa sin uppgift. I tider av fred märks det inte på samma sätt om Försvarsmakten är oförmögen att lösa sin uppgift angående hot utifrån.

Polisen har dessutom ett ansvar att prioritera sina utredningar och uppdrag gentemot samhället. I delen 2.2.3 beskrivs utilitarismen, det vill säga nyttomaximering, och hur samhället märker om polisen gör fel prioriteringar i sitt arbete. En medborgare skulle dock inte drabbas på samma sätt om Försvarsmakten till exempel prioriterade bort sin luftvärnsförmåga till fördel för någon annan förmåga (i tider av fred). Detta betyder att en prioritering av en brottsutredning framför en annan kan leda till en helt annan etisk diskussion än den som rör vilka förmågor som skall prioriteras inom Försvarsmaktens uppdrag. I slutändan drabbar en felaktig prioritering rörande brottsbekämpning samhället i en större utsträckning än vad en olöst uppgift inom Försvarsmakten gör, i alla fall så länge vi talar om fredstider.

Sammanfattningsvis konstateras alltså att i det direkta arbetet gentemot medborgarna skiljer sig kraven på etik och moral, i fråga om prioriteringar, mellan officerare och poliser. En felaktig prioritering av en eller flera brottsutredningar drabbar medborgarna i en större utsträckning än vad det skulle göra om en officer prioriterade fel i sitt arbete. Detta ställer högre krav på en polis i fråga om etik och moral vad gäller arbete gentemot medborgarna.

4 AVSLUTNING

4.1 Slutsatser

En officer och en polis har skilda uppgifter. Vid första anblick kanske en likhet ses tack vare uniformen och vapnet som båda yrkesgrupperna bär. I inledningen nämns just vålds- och vapen användning som en gemensam nämnare. Rätten att utöva legalt våld i situationer som kräver detta bidrar i allra högsta grad till likheterna mellan de två yrkesgrupperna i fråga om etik och moral. Likheterna kan också förklaras med det faktum att båda myndigheterna har i uppgift att skapa ordning och säkerhet för en gemensam uppdragsgivare, även om de agerar i olika arenor. Värdegrunden, som identifierats som en likhet, har inte direkt med våldsanvändning att göra utan finns snarare till för att skapa en norm över vad en person kan förvänta sig av respektive yrkesgrupp och är ett rättesnöre för de anställda att leva upp till. Likheterna kan därför förklaras med de gemensamma nämnarna *legal våldsanvändning, skapande av säkerhet och värdegrund*.

Efter detta skiljer sig uppgifterna och uppdragen som respektive yrkesgrupp har. Polisens uppgift är att skydda medborgarna mot hot som sker inom landet, skapa ordning, säkerhet och skydda medborgarna. Detta sker bland annat genom interaktion med medborgarna. Polisstationen är ofta benägen där människor bor för att nämna ett enkelt exempel. Försvarsmaktens och officerens uppgift ligger i att försvara Sveriges gränser mot en yttre fiende. Denna uppgift kräver inte i samma utsträckning en interaktion ute på gator och torg (även om det sker i andra syften som till exempel rekrytering). Skillnader i krav mellan officerare och poliser i fråga om etik och moral kan därför förklaras med orden/begreppen *uppgift och uppdrag, graden av interaktion med medborgarna och inre och yttre hot*.

4.2 Avslutande reflektioner och förslag till fortsatt forskning

Svaret på frågeställningen har gett ett resultat som påvisar några av likheterna och skillnaderna mellan de två behandlade yrkesgrupperna. Att påvisa likheterna och skillnaderna har fungerat och ett svar har givits på frågeställningen. Dock är det inget svar som med enkelhet har kunnat beskrivas utan det har behövts ett något längre och mer detaljerat resonemang för att komma fram till ett svar.

Svagheter med undersökningen

Att göra en undersökning av detta slag har till viss del visat sig vara problematiskt. Problematiken ligger i att jämföra två yrken som inte utför samma uppgift. Detta har medfört svårigheter i att ställa upp de två yrkesgrupperna bredvid varandra och peka på direkta likheter och skillnader. Det har inte varit möjligt att säga att ett krav som funnits på polisen inte har existerat för officeren eller tvärt om. Snarare har det, genom analysen, påvisats olika grader av krav på de olika yrkena i sammanhang som till i viss utsträckning gått att jämföra. Detta är en direkt följd av den induktiva karaktären som uppsatsen har. Med detta menas att utifrån den empiri som har legat till grund för analysen, har endast generella och allmänna slutsatser kunnat dras. Reliabiliteten kan ifrågasättas även om de svar som ges på frågeställningen får anses som logiska. En annan lösning hade kanske varit att bara fokusera på en gemensam del, till exempel utbildning eller våldsanvändning, för att sedan ställa upp dessa mot varandra. Detta hade gjort det enklare för skribenten och läsaren att direkt se de likheter och skillnader som presenteras. Problemet med en sådan lösning kan vara att det blir allt för smalt och svårt att framförallt hitta skillnader. För att få en genomgående komparativ undersökning hade också varje enskild del kunnat ställas upp efter varandra, för att sedan sammanfatta resultatet i en avslutning. Detta hade medfört ännu mer tydlighet till uppsatsen. Dock riskerar texten att förlora sammanhang vid en sådan lösning.

En annan metod som hade styrkt uppsatsen och dess resultat hade varit att intervjua personer med nyckelpositioner inom etik- och moralfrågor hos respektive myndighet. Genom dessa intervjuer hade också myndigheternas syn på varför värdegrunden är så pass prioriterad som den är, kunnat presenteras på ett enklare sätt.

Det faktum att jag som författar uppsatsen studerar till officer kan också ses som ett problem då jag har en bättre insyn i Försvarmakten än i Polismyndigheten och kan vara färgad av den organisation som jag företräder.

Avslutningsvis har det varit intressant att genomföra en undersökning av denna typ, trots svårigheterna. Officerare och poliser har jämförts förut och att ta denna jämförelse till ett etiskt och moraliskt plan kan vara mycket lärorikt för båda

yrkesgrupperna. I skrivande stund undersöks möjligheterna för Försvarsmakten att bistå Polismyndigheten i syfte att lösa svårare uppgifter inom landets gränser, ett samarbete som under många år inte varit tillåtet. Om ett sådant samarbete skall vara hållbart måste förutsättningar för detta skapas genom ett utbyte och en gemensam diskussion på flera olika plan. Ett tänkbart och aktuellt forskningsämne vore därför att jämföra grunden till det som skapar en officer och en polis, nämligen utbildningen. Där formas morgondagens officerare och poliser och det torde finnas möjligheter att lära av varandra, framförallt i diskussionen rörande etik och moral.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Hallenberg, Jan, Ring, Stefan, **Rydén, Birgitta**, Åselius, Gunnar *Om konsten att tänka, granska och skriva på ett vetenskapligt sätt.* (Stockholm: Försvarshögskolan, okänt utgivningsår).

Trollestad, Claes *Etik och organisationskulturer; att skapa en gemensam värdegrund.* Stockholm: Svenska förlaget. Källan hämtad ur *Utbildningsunderlag "UGL 2008"*, 2008. (Stockholm: Försvarshögskolan, 2000).

Offentligt tryck

Statens Offentliga Utredningar (SOU) 2003:43 *Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten, Betänkande av skolreformutredningen.* (Stockholm: Regeringskansliet, 2003).

Strategiskt styrdokument för Försvarsmakten, HKV beteckning 09 100: 72343, 2008-06-18.

Litteratur

Blomgren, Ebbe *Caglavica 17 mars 2004 – Sex militära chefer berättar om ett upplopp i Kosovo.* (Stockholm: Försvarshögskolan, 2007).

Collste, Göran *Inledning till etiken.* (Lund: Studentlitteratur, 1996).

Eriksson, Lennart (Övlt) *Officersetik – ett diskussionsunderlag och en vägledning.* (Stockholm: Arméns Centrum för Ledarskap, Försvarsmakten, 1993).

Knutsson, Maria & Granér, Rolf *Perspektiv på polisetik.* (Lund: Studentlitteratur, 2001).

Koskinen, Lennart *Vad är rätt? – Handbok i etik.* (Stockholm: Bokförlaget Prisma, 1995).

Lundberg, Anders under medverkan av Artéus, Gunnar och Wijnbladh, Cecilia *Vägar till svensk officersetik – grundtext till militär etikutbildning.* (Stockholm: Försvarshögskolan, 1997).

Internet

Larsson, Joacim *I lagens namn – en utvärdering av Växjö polisutbildning.* (Växjö universitet, 2005) <http://www.vxu.se/svi/here/polis1.pdf>. 2009-04-02.

Dagens Nyheter

Artikel: Stockholmspolisen tillbakavisar kritik
<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=553623>. 2009-02-11.

Försvarmakten

Försvarmaktens insats i Afghanistan
<http://www.mil.se/sv/i-varlden/Pagaende-insatser/Afghanistan/>.
<http://www.mil.se/sv/Nyheter/Nyheter-fran-varlden/Afghanistan/Patruller-for-sakerhet-och-utveckling/>. 2009-04-01.

Nationalencyklopedin

Utilitarismen
<http://www.ne.se/artikel/1174267>. 2009-02-11.

Polismyndigheten

Polisens värdegrund
<http://www.polisen.se/inter/nodeid=14548538&pageversion=1.jsp>. 2009-03-07.

Polisens ansökan och krav
<http://www.polisen.se/Om-polisen/Bli-polis/Ansokan-och-krav-/>. 2009-04-02.

Sveriges Radios webbsida

Artikel: Polisen ska bli bättre
<http://www.sr.se/cgi-bin/jonkoping/nyheter/artikel.asp?artikel=811467>.
2009-02-12.